

Süli Attila

1848. NOVEMBER 16. „LÉSZEN ÁGYÚ!”
EGY ÉVFORDULÓ KÉRDÉSÉHEZ

Gábor Áron az 1848–49-es forradalom és szabadságharc legendás alakja. Kultusza mind Magyarországon, mind Erdélyben minden politikai kurzusban jelentős volt. Halála után számos történeti és szépirodalmi mű foglalkozott a székely hős életútjával, se szeri, se száma a nevét viselő utcáknak, köztereknek, oktatási és gazdasági intézményeknek, katonai alakulatoknak és laktanyáknak. Ha azonban az életútját vesszük górcső alá, akkor egyet kell értenünk a neves erdélyi polihisztorral, Bözödi Györggyel, hogy a történészeknek akad még bőven tennivalójuk. Történeti irodalmunkban Kővári László, Jakab Elek, Imreh István, Egyed Ákos és a fentebb már említett Bözödi György foglalkozott Gábor Áron életútjával.¹

A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum több kiállítást és konferenciát szentelt az elmúlt időszakokban Gábor Áron emlékének.

A székely ezermester első közönség előtti fellépésének dátumául Egyed Ákos kolozsvári történész – hivatkozva Gábor Áron Orbán Balázsnak a Székelyföld leírása III. kötetében foglaltakra – 1848. november 16-át jelölte meg, mivel a Gábor Áron felajánlását csak így tartotta időben kivitelezhetőnek. Azt azonban elismerte, hogy a Gábor Áron volt bajtársai és kortársai maguk sem voltak egységesek a kérdésben.²

Azóta a november 16-i dátum gyökeret vert a köztudatban, így az évfordulós megemlékezéseket is többnyire ehhez az időponthoz kapcsolták. Az elmúlt időszakban a témához kapcsolódó forrásfeltárások révén új szempontok merültek fel, amelyek szükségessé teszik a kérdéskör újragondolását.³

1 Süli Attila: Bözödi György dilemmái, avagy a Gábor Áron portré nehézségei Bözödi György emlékére, aki egész életében „Gábor Áron hűséges árnyéka” volt. *Irodalmi Magazin*, 2017. 1 sz. 112–114. o.

2 Egyed 2008. 129–131. o. A vonatkozó szakirodalomban felmerül november 12., 15., 16., 20. és 23. Ugyanakkor Egyed Ákos felhívja arra a figyelmet, hogy „megpróbálkoztunk a kérdés megválaszolásával, bár nem hallgatjuk el, hogy bizonyos ellenérvek is felhozhatók lennének az általunk alább kifejtendőkkal kapcsolatban; ezeket azonban most nem részletezzük.”

3 Például a Kovászna Megye Tanácsa által 2019-ben meghirdetett programsorozat.

„Lészen ágyú!” a kortársak szemével

1849-ben számos újságcikk és kiadvány foglalkozott Gábor Áron tevékenységével, a fenti fogadalmával kapcsolatban azonban csak egy jelöl meg konkrét dátumot. Ez pedig Komáromi Ferencnek⁴ az 1849. június 12-én, Marosvásárhelyen megjelent füzeté, amely a „Vésznapok a Székelyföldön. Korrajz az 1848-ki forradalomból” címet viseli. Érdemes idéznünk a sorait: „*November 23-án⁵ olvastatott fel e gyalázatos válasz⁶ Szentgyörgyön⁷ a bizottmányi gyűlésben;– s ugyanez nap–a választ nyomban, az ellenség betörése követvén–volt Bodzánál az első csata. Lásuk előbb a gyűlés folyamatát [...] Az öntött ágyúkat illetőleg pedig Gábor Áron–azoknak lelkes mestere–úgy nyilatkozott; hogy próbálövést fog tenni, s ha 2000 lépésről, bármelyik tornyát öntött ágyújával, az első lövésre le nem lövi; azon esetben a második lövést maga fogja ágyúja előtt, öt lépés távolban kiállani.*”⁸

Ezt megelőzően a háromszéki események időrendi ismertetésénél az alábbiakat írja: 1848. november 11-én Dobai Károly ezredes, a 15. (2. székely) határőrezred parancsnoka a törvényhatóságot katonai kormányzat alá rendelte és november 15-én a szék minden férfi lakosát (köztük az idemenekülteket is) nemzetőri szolgálatra kötelezték. Majd pedig: „*Ezen kormányi rendeletek még célhoz nem vezettek volna; ha a nép azoknak nyomán sokkal többre nem terjeszkedik. Háromszék ugyanis a nép erélye által–említett kormányi kezdeményezések után,–rögtön egy nagy arsenállá változott. Hermányban⁹ ágyút, Fülében¹⁰ ágyúgolyót kezdettek önteni.*”¹¹

Ha Komáromi Ferenc logikai menetét követjük, akkor november 15. körül született döntés az erdővidéki löveg- és ágyúgolyógyártásról, illetve 23-án szólalt fel az ügyben Gábor Áron, aki feltehetőleg a munkálatok sikeres előrehaladásának tükrében jelentette ki, hogy az ágyúkészítést meg fogják oldani.

A fenti időrendet támasztja alá Orbán Baláznak a fentebb már említett dátummegjelölése is, aki szerint Gábor Áron fellépése november 16-án történt.

Kérdőjelek

Az első háromszéki hatfontos vaságyú a közigazgatásilag Udvarhelyszékhez tartozó Bardóc-fiúszék Magyarhermány községében, pontosabban az annak határában fekvő bodvaji bányauzemben készültek.

Az ügy előzménye az volt, hogy 1848. október végén a környező törvényhatóságokból, többek között Gyergyóból és Brassó-vidékről a román és szász lakosság

4 Komáromi Ferenc (1823–1896) író.

5 1848.

6 Anton Puchner báró altábornagy, erdélyi főhadparancsnok elutasító válasza Háromszék átiratára. Nagyszeben, 1848. november 16. Közli: *Kövári* 2014. 336–338. o.

7 Sepsiszentgyörgyön.

8 *Komáromi* 1849. 51. o.

9 Magyarhermány.

10 Erdőfüle.

11 *Komáromi* 1849. 49. o. Azonban Komáromi itt nem említi meg Gábor Áron szerepét.

ellenséges hangulatáról, illetve a sorkatonaság szembenállásáról vészjósló hírek érkeztek Sepsiszentgyörgyre. Berde Mózes kormánybiztos már 1848. október 24-én tudatta Vay Miklós báró, erdélyi királyi biztossal, hogy Brassóban a jól felszerelt sorkatonaság és a román felkelés ellenséges állást vett fel Háromszékkel szemben. Míg a helyi határőrök és nemzetőrök a székely táborban harcolnak, addig törvényhatóságuk teljesen védtelen maradt. Berde sorai szerint: „*Azonban fájdalommal kell jelentenem, hogy nekiünk ágyúnk egy sincs, muníciónk felette kevés, valamint fegyverünk is.*” Ennek következtében Vaytól 5000 fegyvert, hat ágyút, lőszert és pénzt sürgetett.¹²

Még az agyagfalvi székely nemzeti gyűlés berekesztése után (október 20. körül) terjedt el az a hír, hogy a brassó-vidéki szászok megrendelésére a bodvaji bányüzemben vaságyúkat készítenek. Berde Mózes vargyasi Daniel Gábor helyi birtokost,¹³ erdővidéki nemzetőr századost küldte ki a gyár megvizsgálására. Daniel ilyen jellegű munkálatoknak nyomait nem találta, ugyanakkor Háromszék részére négy löveget rendelt. Ezzel egyidejűleg Bodor Ferenc bányaművezető, a csíkszentdomokosi és bodvaji üzemek igazgatója tájékoztatta Keller János udvarhelyszéki kormánybiztost, hogy Bodvajon csak kísérletezések folynak, amelyek célja az, hogy a székely tábor részére ágyúkat készítsenek.¹⁴

A munkálatokba rövidesen bekapcsolódott Gábor Áron szolgálton kívüli káplár, aki korábban Gyulafehérváron tüzér kiképzést kapott, majd 1839–41 között az 5. tüzérezrednél szolgált alágyúsként.¹⁵ Újfalvi Sándor¹⁶ visszaemlékezése szerint Gábor Áront Berde Mózes küldte Bodvajra, hogy az ágyúöntési munkálatok körül segítsen.¹⁷ Dózsa Dániel¹⁸ szerint Gábor Áron „*ön maga által készített mintára három ágyút öntetett.*”¹⁹ Hasonlóképpen nyilatkozott Turóczi Mózes²⁰ kézdivásárhelyi rézműves is a visszaemlékezésében.²¹

November 4-én a Háromszéki Kormányzó Hivatal megbízásából Bodvajon járt Turóczi, Végh Antal²² alsócsernátoni mesteremberrel. A tapasztaltakat és a munkakörülményeket annyira rossznak ítélték meg, hogy visszatértek Kézdivásárhelyre.

12 MNL OL H113. 1848:1942. Berde Mózes levele Vaynak. Sepsiszentgyörgy, 1849. október 24. Közli: *Egyed* 2008. 285–286. o.; a kérést október 27-én megismételték. (MNL OL H113. 1848:1832. Közli: *Egyed* 2008. 287–288. o.)

13 Daniel Gábor (1824–1915) birtokos, később Udvarhely megye főispánja, az unitárius egyház gondnoka.

14 *Ádám* 1938. 22–23. o.; *Süli* 2017. 219–202. o.

15 *Süli Attila*: Újabb adatok Gábor Áron életrajzához. *Művelődés*, 2015. 11. sz. 20–22. o.

16 Mezőkövesdi Újfalvi Sándor (1792 körül–1866), 11 évig Kőrösi Csoma Sándor iskolatársa, híres vadász, emlékiró.

17 Mezőkövesdi Újfalvi Sándor emlékiratai. Sajtó alá rendezte és kiegészítésekkel közreadta: *Dr. Gyalui Farkas*. Kolozsvár, 1941. 348–350. o.

18 Dózsa Dániel (1821–1889) királyi kúriai bíró, költő, szerkesztő. A szabadságharc alatt Marosszék kormányzatát kezelő rendőrségi törvényszék elnöke, 1849-ben a magyar belügyminisztériumhoz nevezték ki titkárnak.

19 *Dózsa Dániel*: Erdély végnapjaiból. 193. o. In: *Zepeczaner Jenő*: Udvarhelyszék az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején. Tanulmány és okmánytár az udvarhelyszéki eseményekhez. Székelyudvarhely, 1999. 187–200. o.

20 Turóczi Mózes (1813–1896) később honvéd százados, a kézdivásárhelyi ágyúöntő üzem vezetője.

21 *Süli* 2014/a. 336. o.

22 Végh Antal (1811–1882) később honvéd hadnagy, a Végh-féle váltóke feltalálója.

Turóczi a látogatásról 1881-ben így emlékezett: „1848 az agyagfalvi gyűlésre én is, mint nemzetőr ki valék október 15-ére bonét kolera betegség miatt haza kelle jönnöm. Itt egy kevés időre felgyógyulván 4ik októberben²³ elrendeltek 1. szám alatt a magyar-hermányi (bodvaji) vasolvasztóba, ott Gábor Áronnak az ágyúöntés mellett segíteni, mi még magunk mellé vezők alsócsernátoni Vég Antalt, rögtön el is mentiünk és ott tanáltuk Gábor Aront dolgozni az ágyúformával, de mi semmiképpen nem nézett a dologra célra vezetőnek, ösztönanácskoztunk, és én társaimmal hazajöttem K[ézdi]v[ásár]helyre, azaz a szándékkal, hogy én itthon próbálók ágyút önteni rézből.”²⁴

A fenti két közlés az évfordulós időpont vonatkozásában némi zavart okoz. Ezek szerint ugyanis Háromszék törvényhatósága már október végén megrendelte a Csíkszentdomokosi Rézbánya Hivataltól az ágyúöntést, másrészt viszont Gábor Áron már november 4. körül itt dolgozott. Ebben az esetben viszont joggal merülhet fel a kérdés, mi szükség volt november 16-án felajánlást tenni? Egyáltalán hitelesek-e a fenti kútfők?

A kérdés megválaszolásához szerencsére rendelkezésünkre áll Bodor Ferenc üzemvezető 1849. augusztus elején készített jegyzőkönyve.²⁵ A kútfő első két pontja így szól:

„1848. október 20a és utána: Daniel Gábor honvédszázados²⁶ két ízben megmotozza a magyarhermányi vasgyárt azon gyanúból, mintha ott ágyukat öntöttek volna a brassói szászok számára.

Amiért is a Csíksz[en]tdomokosi rézbánya igazgatóság az említett hó 20-ról udvarhelyszéki kormánybiztos Keller János²⁷ urat fölkéri, hogy a Bardóc székieket nyugtassa meg s világosítsa fel arról: hogy a kérdéses vasgyáron mely ezen rézbánya igazgatóság alá tartozik, ágyúk még senki számára nem öntettek, csak kísérletet tett igazgató Bodor Ferencz ágyút üreggel öntetni, betanítandó a vasgyári mintázót és öntőt, hogy a kormánybiztos úrnak e tárgyba még az agyagfalvi gyűlés előtt adott szavát – ha szükség fogna lenni reá – beválthassa.....

1848. November 20.a. A háromszéki honvédelmi bizottmány a csíksz[en]tdomokosi rézbányára küldi Oltszemről Beke Sámuel²⁸ urat másodmagával, bányanagy Bodor Ferenczel való értekezésre, hogy az általa még az agyagfalvi gyűlés előtt ígért saját talál-mánya szerint üreggel megöntendő ágyukat sietve öntetné meg, mivel Gábor Áron harangöntőivel több betek ótai próbák után semmire sem tudván menni Kézdivásárhelyen.²⁹

23 November.

24 Süli 2014/a. 336. o.

25 A kútfő hitelességét – mivel a benne szereplő állítások több esetben éles ellentétben állnak a köztudatban gyökeret vert Gábor Áron mítosszal – Egyed Ákos kétségbe vonta. (Egyed Ákos: Egy irat töredékes és problematikus közléséről. *Háromszék*, 2019. május 9. <https://www.3szek.ro/load/cikk/122871/egy-irat-toredekes-es-problematikus-kozleserol>). Nézetének tarthatatlanságára írt válaszcikkem: Néhány megjegyzés Egyed Ákos Maradjunk a központi témánál című írásához. <https://www.3szek.ro/load/cikk/125732/meg-egyszer-a-bodor-fele-jegyzokonyvrol-vita>

26 Daniel Gábor az erdővidéki nemzetőrség századosa volt.

27 Keller János (1811–1851) ügyvéd, 1848-ban Udvarhelyszék képviselője és kormánybiztos.

28 Feltehetőleg az a Beke Sámuel, aki 1848-ban a gróf Mikó és gróf Mikes családok háromszéki birtokainak a gazdatisztje volt.

29 A kézdivásárhelyi ágyúöntés 1848. november végén kezdődött meg Turóczi Mózes vezetésével, munkában Gábor Áron nem vett részt. Ugyanakkor itt az ágyúöntés lassan haladt a kétfontos bronzgúyú csak december első felében készült el. (Süli 2014. 134–136. o.)

Igazgató bányanagy Bodor Ferenc a küldöttekkel még az nap Bükkszádig utazott, abonnan másnap reggel az igazgatósága alatt álló magy[ar]hermányi batáron lévő Bodvay (Sic!) nevű vasgyárra érkezett. A beállott nagy hideg miatt, és mivel az olvasztókemence már kiégve, lejárandó vala, csak három darab hatfontos ágyút, és mintegy 700 darab egész- és vett³⁰ – golyót sikerült még megöntetni!/: Gábor Áronnak jelenlétibe, akit e találmányba betanított!/: az ezekhez való anyagot gyártulajdonos Zakariás Antal úr ingyen – igazgató Bodor Ferencz meg találmányát – adá hozzá.”³¹

Rendelkezésünkre áll még a bodvaji ágyúöntés későbbi, 1849. március 24-én kelt elszámolása. E szerint a bányaiüzem adott „A m[agyar]hermányi vasgyártól 3 hatfontos ágyú s a hozzá való golyók,³² összesen 30 m³³ 73 font”, amelynek ellentételezéséről: „A m[agyar]hermányi vasgyáron öntött 3 hatfontos ágyúk s golyók árát tulajdonos Zachariás Antal úr azon feltétellel, hogy az egyik ágyú Erdővidékéé leend: ingyen odaengedi a Hazának s ezt lehúzzván.”

Van olyan álláspont is, hogy a fenti elszámolás nem az 1848. november végi bodvaji ágyúöntésre vonatkozik.³⁴ Vizsgáljuk meg a kérdést egy kicsit alaposabban. Két forrásból is tudjuk, hogy itt az első három hatfontos vaságyúcső november 25-ére készült el.³⁵ Ettől kezdve azonban Erdővidék hadszíntérré vált, a löveganyagot Sepsiszentgyörgyre menekítették. Decemberben – az állandó harcok következtében – a termelés állt. A Bodvajon felhalmozott vasat, amelyek a lövegek felszereléséhez szükségesek voltak, a Mátyás-huszárok egy külön expedícióban szállították el Sepsiszentgyörgyre.³⁶ A magyarhermányi és erdőfülei bányaiüzemeket August Heydte báró, császári királyi kapitány 1849. január 7-én leromboltatta. Újjáépítésükre csak február közepén született döntés. Ekkor utaltak ki e célra 2000 forintot a Csíkszentdomokosi Rézbányahivatal számára, amely Bodor Ferencet bízta meg az újjáépítéssel. A megkezdett munkálatok azonban még április elején sem fejeződtek be.³⁷ Ez azt jelenti, hogy Bodvajon 1848. november vége és április közepe között nem folyt termelés. Így az 1849. március 24-én kelt elszámolás kizárólag a november végi ágyúkészítésre vonatkozhat.³⁸

30 Vetágyúhoz, azaz tarackhoz való ágyúgolyó.

31 *Süli* 2017. 219–220. o.

32 Bodor Ferenc jegyzőkönyve szerint 200 darab.

33 Mázsa.

34 *Egyed Ákos*: Adós maradt. *Háromszék*, 2019. szeptember 19. <https://www.3szek.ro/load/cikk/126519/ados-maradt-vita>.

35 Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy. Nyugtagyűjtemény. 1848. december 24-én Kis Dani tüzér biztos 6 forint 59 krajcárt fizetett ki a 3 hatfontos vaságyú felszerelésére. Az elszámolás szerint ez november 25-én történt. A fenti időpontot jelölte meg Máday Ferenc Mátyás-huszár százados is az 1849-ben kelt visszaemlékezésében is. (*Süli* 2017/b. 102. o.)

36 *Süli* 2017/b. 103. o. Bodor Ferenc bányaművezető 1849. március 24-i elszámolása szerint ennek mennyisége 31 mázsa 19 font volt. (*Süli* 2017/a. 251. o.)

37 Gál Sándor ezredes levele szerint a magyarhermányi üzem termelése még április elején sem indult meg. (HL Csány-lt. 1849:3466. Gál Sándor ezredes levele Csány László erdélyi teljhatalmú országos biztoshoz. Csíkszereda, 1849. április 11. Közli: *Egyed* 2008. 303. o.)

38 Bodor Ferenc a fentebb már idézett jegyzőkönyvében írja, hogy a három hatfontos vaságyú öntéséhez szükséges anyagot „Zakariás Antal úr ingyen” biztosította. Ez pedig összhangban áll Bodor 1849. március 24-én kelt elszámolásával. (*Süli* 2017. 220. o.)

Összegzés

Felmerülhet a jogos kérdés, hogy a fent kifejtett érvek milyen jelentőséggel bírnak a kérdéskör szempontjából? Amennyiben a bodvaji ágyúöntést már október végén megrendelte Háromszék törvényhatósága a bányaüzemtől és Gábor Áron már november 4. körül itt tevékenykedett, akkor mi szükség volt arra, hogy november 16-án fogadalmat tegyen? Ez egy olyan lényegi ellentmondás, amelyet az évforduló időpontját meghatározóknak mindenképpen fel kellett volna oldaniuk!

Létezik olyan magyarázat is, hogy azért kell elfogadnunk a november 16-i dátumot, mert Orbán Balázs munkája húsz évvel az események után született, és ő még „megbízható” adatok alapján dolgozhatott.³⁹ Csakhogy ezen logika alapján Komáromi Ferenc közlését kellene helyesnek tartanunk, hiszen ő a visszatekintését bő félévvel az események után rendezte sajtó alá. Azonban ettől függetlenül mindketten tévedhettek, de mindkettőjüknek is igaza lehet. Sajnos az egyidejű kútfők kevés száma miatt a pontos rekonstrukció szinte lehetetlen.

A fentiek alapján a november 16-át megjelölni Háromszék önvédelmi harcának kezdetéül problematikus. Annál is inkább, mert a törvényhatóság vezetői még a november 23-i székgyűlésen sem hoztak döntést. Itt ugyan felszólalt Gábor Áron, de a kijelentése csak arra vonatkozhatott, hogy az ágyúöntés problémáját meg fogják oldani, mivel Bodvajon a munkálatok jó irányban haladnak. És ez valóban így is történt, mert két nap múlva már a lövegcsöveket sikeresen elkészítették.⁴⁰

A végleges, a harcot felvállaló határozat csak öt nap múlva, 28-án született meg, így szerencsésebb lett volna ehhez a dátumhoz ragaszkodni.

Irodalomjegyzék

Ádám 1938.

Ádám Éva: báró Daniel Gábor Udvarhelyszék utolsó főkirálybírójának ismeretlen emlékezései. Szeged, 1938.

Egyed 2008.

Egyed Ákos: Háromszék 1848–1849. Forradalom, szabadságharc. Harmadik, bővített kiadás. Sepsiszentgyörgy, 2008.

HL Csány-I

Hadtörténelmi Levéltár, Budapest. VII. 203. Csány-levéltár. Mikrofilmgyűjtemény.

Komáromi 1849.

³⁹ *Egyed* 2008. 130. o.

⁴⁰ Hasonló álláspontot képvisel *Egyed Ákos* is. (*Egyed* 2008. 131. o.)

Komáromi Ferenc: Vésznapok a Székelyföldön. Korrajz az 1848-ki forradalomból. Első füzet. Marosvásárhelyen nyomta Kali Simon a Főtanoda betűivel. 1849.

Kővári 2014.

Kővári László: Erdély 1848–1849-ben. Szerk. *Somogyi Gréta.* Budapest, 2014.

MNL OL H113

Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára. Budapest. Vay Miklós kormánybiztosi iratai. H113.

Süli 2014.

Süli Attila: Erdély hadiipara 1848–49-ben. In: Ágyúba öntött harangok. Tanulmányok Gábor Áron születésének 200. évfordulójára. Szerk. *Hermann Róbert – Benkő Levente.* Barót–Sepsiszentgyörgy. 2014. 122–188. o.

Süli 2014/a.

Süli Attila: Források Háromszék hadiiparának történetéhez. (1848–1849). In: Ágyúba öntött harangok. Tanulmányok Gábor Áron születésének 200. évfordulójára. Szerk. *Hermann Róbert – Benkő Levente.* Barót–Sepsiszentgyörgy. 2014. 308–339. o.

Süli 2017.

Süli Attila: Bodor Ferenc bányaművezető és löporgyár igazgató jegyzőkönyve az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc alatti tevékenységéről. In: Ágyúcső és puska. Bodor Ferenc a csíki 48-as ágyúöntő és löporgyártó. Tanulmányok. Sajtó alá rendezte: *Pál-Antal Sándor.* Marosvásárhely, 2017. 203–233. o.

Süli, 2017/a

Süli Attila: Források Bodor Ferenc életútjához és munkásságához. (1848–49) In: Ágyúcső és puska. Bodor Ferenc a csíki 48-as ágyúöntő és löporgyártó. Tanulmányok. Sajtó alá rendezte: *Pál-Antal Sándor.* Marosvásárhely, 2017. 235–290. o.

Süli 2017/b.

Süli Attila: Máday Ferenc Mátyás-husár százados visszaemlékezése Háromszék önvédelmi harcáról. *Korunk*, 2016. 12. sz. 100–106. o.

